

Ruszinok és magyarok a Kárpátalján

1918–1921

Az 1918. évi X. néptörvényben (december 21.) Károlyi Mihály-kormányja autonómiát biztosított az északkeleti Felvidéken, az ország egyik legelmaradottabb térségében élő *ruszin népnek*. A terület hivatalos neve a törvény szerint: Ruszka Krajna lett. Még decemberben felállították Budapesten a Ruszka Krajna-i Minisztériumot Szabó Oroszt vezetésével, ill. a Munkács központú autonóm

terület élére kormányzóknak nevezték ki Avgusztin Stefánt.

1919 januárjában azonban megkezdődött az idegen hadseregek bevonulása a területre, és Ruszka Krajna határai folyamatosan szűkültek. A román hadsereg fennhatósága alá került a Felső-Tisza vidéke, a csehszlovák katonaság pedig elfoglalta az Ung folyóig terjedő nyugati térséget, Ungvárral együtt. A katonai térnyerés folytatódott a Magyarországi Tanácsköztársaság idején. A tanácsállam alkotmánya által is elismert ruszin autonómia március–április folyamán 40 napig állt fenn, létének a csehszlovák és a román katonai megszállás vetett véget.

Egyesülés Csehszlovákiával

Magyarország kormányzati erőfeszítéseket tett a ruszinlakta területek helyzetének rendezése s így a régió meg-

tartása érdekében, a leválás vagy az elcsatolás elkerülésére. De ezzel párhuzamosan más fontos törekvések is befolyásolták Kárpátalja sorsát.

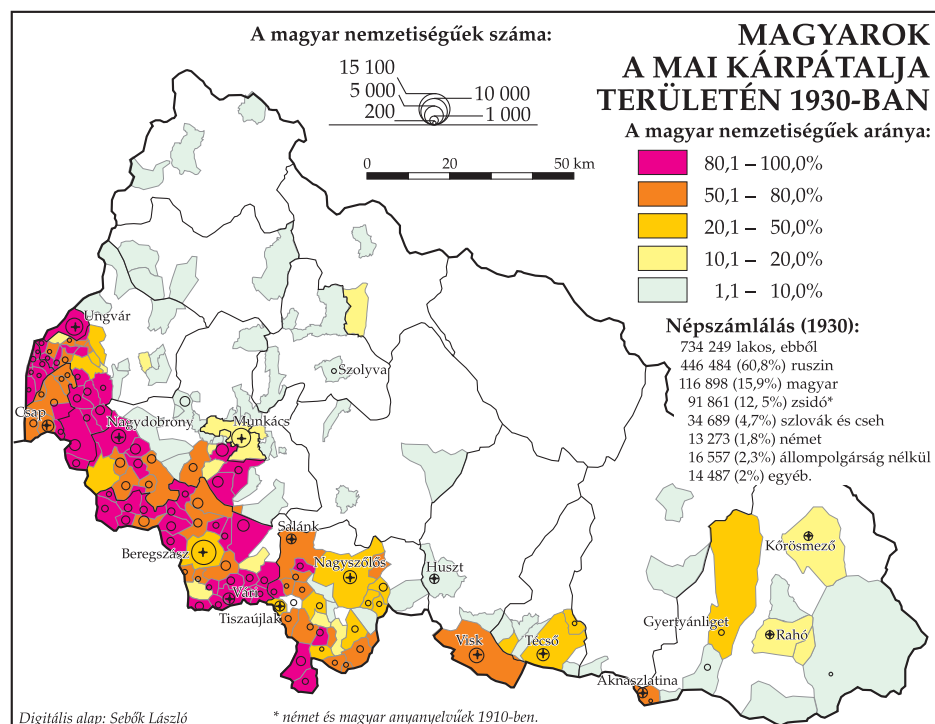
Az egyik az ún. *ukrán irányzat* volt, amely a máramarosi részen tudott a legerőteljesebben működni. Fő céljuk az volt, hogy elérjék Kárpátaljának Ukrajnához való csatolását. 1918 novemberére és 1919 májusa között Kőrösmező központtal állt fenn a Hucul Néptanács, amely a rövid életű Hucul Köztársaságot is kikiáltotta. A kísérletnek a román hadsereg bevonulása vetett véget.

A másik próbálkozás elindítója az *észak-amerikai ruszin–ukrán emigráció* volt, amely állandó figyelemmel kísérte az óhaza eseményeit. Szervezeteik közül az eseményekre döntő befolyást az 1918-ban az egyesült államokbeli Homesteadben Nyikolaj Csopej elnökletével megalakult Ruszinok Amerikai Néptanácsa gyakorolt. Ennek célkitűzéseit Gregory Zhatkovych (magyarosan: Zsatkovics Gergely) ügyvéd fogalmazta meg. A szervezet belépett a Közép-Európai Demokratikus Szövetségbe, amelynek T. G. Masaryk volt az elnöke, aláírta a független közép-európai népek közös céljait rögzítő nyilatkozatot, majd 1918. november 12-én Scrantonban megszavazta az általa ősi ruszin területeknek tartott vármegyéknek – Szepes, Sáros, Zemplén, Abauj,

Kárpátalja

A régió, amelyet Kárpátalja néven ismerünk, politikai értelemben a 20. században jött létre. Különböző államok fennhatósága alatt más-más hivatalos néven volt ismert, és földrajzi kiterjedése (területének nagysága) is változott. 1918. december 25-től Ruszka Krajnai Autonóm Terület néven elvben Magyarország része volt. 1919. szeptember 10-től Podkarpatská Rus néven a Csehszlovák Köztársaság része lett. 1938. október 11. és 1939. március 20. között Cseh–Szlovákia (a második köztársaság) kötelékében, 1938. november 22-től törvénnyel is elismert autonóm terület, közkeletű nevén Kárpáti Ukrajna. 1939. március 15-én néhány órán át független állam volt, utána magyar fennhatóság alá került. 1939. március 20-tól a trianoni határhoz képest megkisebbedett, az I. bécsi döntés által meghúzott határon túli terület neve Kárpátaljai Kormányzóság. 1944 októberétől a régió szovjet befolyási övezetbe került Kárpáton-túli Ukrajna néven. 1946. január 22-től a Szovjetunió, 1991. augusztus 24-től az Ukrán Köztársaság Kárpáton-túli Területe.

F. Cs.





A központi Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanács, 1919

Gömör, Borsod, Ung, Bereg és Máramaros – a Csehszlovák Köztársasághoz való csatolását azzal a feltétellel, hogy a csehszlovák állam autonómiát biztosít a többségi lakosságnak, azaz a ruszinoknak. A *scrantoni döntés*ről értesítettek Woodrow Wilson, az Egyesült Államok elnökét is.

Ennek nyomán a csehszlovák kormányt képviselő Edvard Beneš és Karel Kramář Kárpátalja ügyében az 1919. január 18-án megnyíló *párizsi békekonferenciára* nem a helyi, Magyarországgal szimpatizáló vagy az ukrán irányt képviselő szervezetek, hanem az emigránsok, a Ruszinok Amerikai Néptanácsa képviselőit, köztük Zhatkovychot és az akkor már Csehszlová-

kiához tartozó Eperjes Ruszin Tanácsának elnökét, Anton Beszkidet hívta meg. Március 12-én a békekonferencián jóváhagyólag vették tudomásul a csehszlovák követeléseket Kárpátaljára vonatkozóan.

Ezt követően, 1919. május 8-án a csehszlovák megszállás alatt levő Ungváron az eperjesi, az ungvári és a huszti ruszin tanácsok közös gyűlést tartottak, amelyen megalakították a Központi Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanácsot, amely kimondta a Csehszlovákiához való „önkéntes” csatlakozást. Augusztusban a csehszlovák kormány elkezdte a megszállás kezdetétől fennálló katonai közigazgatás mellett a polgári igazgatás megszervezését.

Az ungvári vár látképe. Képeslap, 1910 körül



Zhatkovych, Gregory

(Galambos, 1886 – Pittsburgh, 1967)

Kárpátalján született, ötéves korában került az Egyesült Államokba. A General Motors jogtanácsosa volt. Politikai tevékenységet nem folytatott egész addig, amíg a Ruszinok Amerikai Néptanácsa fel nem kérte a kárpátaljai ruszin földdel kapcsolatos memorandum összeállítására és a szövetség képviselőjére a W. Wilson amerikai elnökkel folytatott tárgyalások során.

Részt vett a párizsi béketárgyalásokon és Kárpátalja első kormányzója lett (1920. május 5.). Az USA-ba való visszatérése után megint jogtanácsosként működött.

A II. világháború éveiben ismételen felvette a kapcsolatot a csehszlovák emigráns kormánnyal, támogatta Csehszlovákia visszaállítását, amennyiben a ruszinoknak a csehekkel és szlovákokkal egyenlő jogokat biztosítanak. Elítélte Kárpátalja szovjet megszállását.

F. Cs.

Egry Ferenc

(Kisgejőc, 1864 – Dunántúl, 1945)

Kisgejőcön harangöntőmester volt. Harangjai a köztársaság egész területére eljutottak, Magyarországról is számos megrendelést kapott. Keresetéből adományozott pártcélokra, kultúraszolgálatra, de megesett az is, hogy a harangot ingyen adta valamelyik kárpátaljai egyházközségnek, minden felekezeti megkülönböztetés nélkül.

Az államfordulatot megelőzően a Függetlenségi Párt Ung megyei aktivistája volt. A csehszlovák időszakban Kárpátalján a Kisgazdapárt, majd a Magyar Nemzeti Párt elnöke. 1924–1929 között szenátor, 1939-től a magyar parlament meghívott képviselője a Felvidéki Egyesült Magyar Párt részéről.

Névnapjára negyedszázadon át minden évben Kisgejőcra zarándokoltak a kárpátaljai magyarok fontos személyiségei.

F. Cs.



„Zrínyi Ilona munkácsi vára. A csehek kaszárnyává alakították át.”
Képes hír az Érdekes Újságban, 1920

Szabó Oreszt

(Kövesliget, 1867 – Szovjetunió, 194?)

Budapesten szerzett jogi diplomát, vármegyei, majd belügyminisztériumi tisztviselő volt. 1913-ban jelent meg nevezetes könyve *A magyar oroszokról* címmel. 1918. november 17-től Ung megye, december 1-jétől Máramaros, Ugocsa, Bereg, Ung, Zemplén, Sáros, Szepes, valamint Abaúj-Torna vármegyék ruszinlakta területeinek kormánybiztosa, december 29-től a Ruszka Krajnai-i ügyek minisztere előbb Károlyi Mihály, majd Berinkei Dénes kormányában. 1919. március 21-én, a Tanácsköztársaság kikiáltásakor lemondott tisztségéről. Utána visszavonultan élt. 1939-ben a Ruszinföld autonómiájáról szóló írásával jelentkezett újra.

F. Cs.

Ebben a helyzetben írták alá 1919. szeptember 10-én a saint-germain-i szerződést, melynek értelmében a régió, azaz Kárpátalja (Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék nagyobb része) Podkarpatská Rus néven (a magyar nyelvhasználatban egyszerűsítve: Ruszinszkó) a Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került – a népösszeírás szerint valamivel több mint 600 ezer lakossal. Ebből 370 ezren ruszinnak (orosznak, ukránnak), 102 ezren magyarnak, 80 ezren zsidónak vallották magukat; a többi nemzetiség: a román, a cseh, a szlovák, a német, ill. a roma ennél jóval kisebb számú volt.

A szerződésben Csehszlovákia kötelezte magát, hogy a területet önkormányzattal rendelkező autonóm egységként szervezi meg. Ennek megvalósításáig ideiglenes Ruszin Autonóm Direktóriumot neveztek ki Gregory Zhatkovych elnökletével, aki családjával Ungvárra költözött.

A *Csehszlovák Köztársaság alkotmánya* (1920. február) az autonómiaígéretet megerősítette, G. Zhatkovychot a terület kormányzójává nevezték ki.

A román katonaság azonban csak 1920 augusztusában hagyta el Kárpátalját. Emiatt a régió kimaradt az 1920 tavaszán megtartott első csehszlovákiai

nemzetgyűlési és szenátusi választásokból is. Zhatkovych pedig kiábrándultan és csalódottan lemondott tisztségéről. 1921. május 17-én hivatalos búcsút vett Ungvártól és a nyár folyamán visszaköltözött az Egyesült Államokba.

A magyar közösség helyzete

Az elsősorban ruszinkérdésként jelentkező kárpátaljai politikai eseményekkel párhuzamosan a magyar közösség is sajátos utat járt be. Az első lépéseket a felszámolásra ítélt magyar gimnáziumi oktatás megmentése (Munkács, Beregszászban és főleg Ungváron petíciókat fogalmaztak meg az ügyben, ill. megpróbálkoztak önerőből iskolát alapítani), valamint saját politikai szervezeteinek létrehozása érdekében tették. Ebben a korai időszakban megalakult kárpátaljai *magyar pártok*: Magyar Jogpárt, Óslakosok Autonóm Pártja, Keresztényszocialista Párt, Kisgazda-, Kisiparos- és Földműves Párt. Kezdetől nagy befolyása volt a lakosságra a Csehszlovákiai Kommunista Párt magyar tagozatának.

Kárpátalja magyar lakossága az államváltást és annak következményeit nehezen élte meg. Idő kellett ahhoz, hogy ráébredjenek: egy új állam fennhatósága alá kerültek. A nemzetközi szerződések megkötéséig a hétköznapi

Beregszász, Kossuth Lajos tér. Képeslap, 1910-es évek



OSZK Kisnyomatványtár

Rutének, ruszinok, ukránok

A ruszinok a történelmi Magyarország északkeleti Felvidékén, elsősorban Zemplén, Ung, Bereg, Máramaros vármegyékben élő szláv lakosság, akik a 14–18. században telepedtek ide. A magyar történelemben 1918-ig elsősorban ruténeknek (ruthéneknek), utána ruszinoknak (ritkábban oroszoknak), 1938 után rövid ideig magyaroroszoknak, majd ismét ruszinoknak nevezték őket. Nyelvük az ukránhoz áll a legközelebb, és a politikai síkra terelt fő vitakérdés az, hogy a ruszin nyelv a több évszázados különélés alatt önálló nyelvvé vált-e (mint pl. az orosz, az ukrán, a belorusz nyelv az ószláv-ból), vagy csupán az ukrán nyelv dialektusa.

1944 őszén Kárpátalja és az itt élő ruszinok szovjet fennhatóság alá kerültek, és a Szovjetunióban a ruszin mint külön nemzetiség nem létezett, így ukránoknak nyilvánították őket. Az 1991 óta független Ukrajna sem ismeri el hivatalosan a ruszin nemzetiséget, szemben más országokkal, pl. a szomszédos Szlovákiával vagy Magyarországgal. Pontos számuk így megállapíthatatlan. A görögkeleti (pravoszláv) és a görög katolikus vallást gyakorolják. A kárpátaljai ruszinokat földrajzi elhelyezkedés szerint két fő csoportra oszthatjuk: a síkföldön



Rutén parasztek népviseletben, 1920-as évek

és a Kárpátok alacsony nyúlványain élnek a völgy-, ill. síklakók: a dolisnyánok, a Kárpátok gerince közelében, a hegyvidéken pedig a hegylakók: a verhovinaiak. Az utóbbiak népcsoportjai: a huculok, a bojkók és a lemők.

F. Cs.

valóságtól elrugaszkodva gondolkodtak a körülöttük zajló eseményekről.

A hivatalnokok, valamint a tisztviselők az első időszakban nem tették le a kötelező esküt az új csehszlovák államra. A magyar értelmiség értetlenül állt szemben azzal a ténnyel, hogy megnövekedett a „ruszinok” politikai öntudata, és nincs szándékukban a magyar politikára támaszkodni, ill. saját érdekeiket önállóan akarják képviselni.

Kárpátalja egészének sorsát eldöntő nemzetközi szerződések megkötése után döbrentek csak rá valóságos helyzetükre, drámaként, tragédiaként fogták fel, ami velük és Magyarországgal történt. Azért, hogy könnyebben tudják elviselni a tragédiát, bűnbakot kerestek, akire a felelősséget háríthatják a történelemért. (Ebbe a szerepbe jó részt a zsidóságot helyezték.)

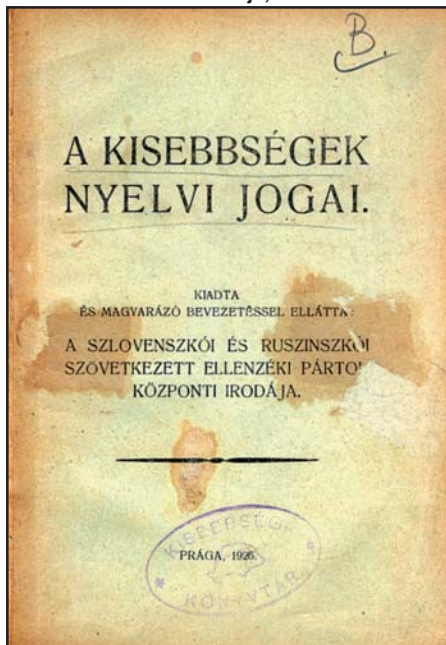
A határok megváltoztathatatlanságának tudatosításával párhuzamosan

megfogalmazták azt az igényüket, hogy ha már határ van köztük és a többségi magyarság között, akkor legalább legyen átjárható ez a határ.

FEDINEC CSILLA

Olvasóinknak a következő köteteket ajánljuk: Udvari István: Ruszinok. In: Ács Zoltán (szerk.): *Együtt élő népek a Kárpát-medencében*. Bp., 1994. 177–199.; Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történelmi kronológiája 1918–1944*. Galánta–Dunaszerdahely, 2002.

A kisebbségek nyelvi jogait összefoglaló kötet borítója, 1926



Megjelent a Kisebbségi magyar közösségek a 20. században című kötet!

A kiadvány megrendelhető közvetlenül a Gondolat Kiadótól:
Levélben: 1088 Budapest, Szentkirályi u. 16.
Telefonon: (06 1) 486 1527,
e-mailben: boroczkit@gondolat.axelero.net.
A kötetre a kiadó személyes átvétel esetén (a Gondolat Könyvesházban) 20%,
postai utánvétellel küldve 10% kedvezményt biztosít.

A kiadó további kötetéről a Gondolat Kiadó honlapján talál bővebb információkat:
www.gondolatkiado.hu.

Valamennyi kötet kedvezményesen megvásárolható a kiadó mintaboltjában:

Gondolat Könyvesház

1053 Budapest, Károlyi Mihály u. 16. (a Petőfi Irodalmi Múzeum épületében).
Tel.: (06 1) 266 4999.

